

A bizonyítási teher a nemi és faji alapú diszkriminációs ügyekben az Európai Unió Bíróságának és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga tükrében

I. Bevezetés

A bizonyítási terhet ismerő jogrendszerekben a felperest (kérelmezőt) terheli annak bizonyítása, hogy az általa állított tények valóságosak. Az alperesnek (kérelmezettnek) elméletileg semmit sem kell bizonyítania. Azokban az ügyekben, amelyekben a felperes azt állítja, hogy az alperes diszkriminatív módon járt el, a felek (pl. a munkaadó és a munkavállaló) közötti egyenlőtlen viszony folytán a fenti – általános – bizonyítási szabály a felperest nehéz helyzetbe hozza, valószínűtlen ugyanis az, hogy egy munkáltató nyíltan vállalja a döntéseit – esetlegesen – tudattalanul is befolyásoló előítéleteit. A bizonyítás további nehézségét jelenti az, hogy a diszkriminációs ügyekben azon dokumentumok, adatok és bizonyítékok, amelyek az alperes rendelkezésére állnak, nem hozzáférhetőek a felperes számára.

A diszkriminációs ügyekben felmerülő fenti bizonyítási nehézségeket enyhítendő alakította ki az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) azon koncepciót, amely amellet, hogy a felperesre terheli a követelését megalapozó tények bizonyítását, bizonyos körben bizonyítási terhet helyez az alperesre is.

II. A bizonyítási teher fejlődése

Az EUB az 1980-as években két elvi jelentőségű döntésében (Danfoss és Enderby) – felismerve azt, hogy bizonyos körülmények fennállása esetén nem várható el a felperestől az, hogy továbbra is ő viselje a bizonyítás terhét – egy az általános bizonyítási szabályokat módosító joggyakorlatot kezdett el kifejleszteni.

Az EUB a *Danfoss* (egyenlő munkáért egyenlő díjazás) *ügyben*¹ ismerte el először ezt a problémát: döntésében kimondta, hogy ahol a munkáltató fizetési rendszere annyira áttekinthetetlen, hogy a nő nem érti, hogy miért kap kevesebb fizetést a vele egyenlő értékű munkát végző férfi kollégájánál, továbbá statisztikai adatok is alátámasztják a fizetésbeli különbséget női és férfi dolgozók között, a bizonyítási teher megfordul és a munkaadót terheli annak bizonyítása, hogy gyakorlata nem diszkriminatív.

---

¹ Case 109/88, Danfoss [1989] ECR 3199

Az *Enderby* (közvetett diszkriminációs) ügyben², melyben az egyenlő értékű munkát végző munkavállalók két – egy csaknem kizárólag férfiakból, és egy másik, csaknem kizárólag nőkből álló – csoportja eltérő mértékű fizetést kapott, az EUB kifejtette, hogy ez egy „első látásra” („prima facie”) diszkrimináció, és a munkáltatót terheli annak bizonyítása, hogy a fizetési különbségek háttérében objektív okok állnak.

Az EUB felismerte és a fenti ügyekben kifejezésre is juttatta tehát azt, hogy a munkavállalók a bizonyítási teher megfordítása nélkül nincsenek abban a helyzetben, hogy nemzeti bíróságuk előtt hatékonyan érvényesíthessék az egyenlő munkáért egyenlő díjazáshoz fűződő jogukat.

Az EUB fenti esetjoga ellenére sok tagállamban továbbra is nehézséget okozott a munkavállalóknak, hogy nemzeti bíróságuk előtt bizonyítsák a nemi alapon történt egyenlőtlen bánásmódot. Ennek egyik oka az lehetett, hogy nem minden bíró ismerte az EUB joggyakorlatát, vagy – ha ismerték is – nem akarták követni az abban rögzített iránymutatásokat.

1997. december 15-én az Európai Unió Tanácsa elfogadta a *97/80/EK Irányelvet* a nemi alapon történő hátrányos megkülönböztetés esetén a bizonyítási teherről, melynek 4. cikke a következőképpen szól:

„(1) A tagállamok, nemzeti bírósági rendszerükkel összhangban, megteszik a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az alperes legyen köteles azt bizonyítani, hogy az egyenlő bánásmód elvét nem sértették meg, amennyiben valaki úgy ítéli meg, hogy az egyenlő bánásmód elvének alkalmazásának elmulasztása miatt sérelmet szenvedett és bíróság vagy más illetékes hatóság előtt olyan tényekre hivatkozik, amelyekből közvetlen vagy közvetett megkülönböztetésre lehet következtetni.

(2) Ez az irányelv nem sérti a tagállamok azon jogát, hogy a felperes számára kedvezőbb bizonyítási szabályokat vezessenek be.

(3) A tagállamok az (1) bekezdést nem alkalmazzák azon eljárásokra, amelyekben a bíróság vagy az illetékes hatóság feladata a bizonyítékok feltárása.”

Ahogy az a EUB a *Vasiliki Nikoloudi v. Organismos Tilepikoinonion Ellados AE.* ügyben³ kifejtette, a fenti irányelv a korábbi esetjog kodifikációja és kiterjesztése, amely a közösségi

2 Case C-127/92 *Enderby* [1983] ECR I-5535

3 Case C-196/02

jogok hatékony jogi védelmét szolgálja és kivételt képez a nemzeti eljárási autonómia általános szabálya alól.

Az irányelv 2001-ben történt implementálását követően már a nemzeti bíróságok is kötelesek voltak az előttük folyamatban lévő eljárásokban alkalmazni a bizonyítási teher megfordítására vonatkozó rendelkezéseket a nemi alapú diszkriminációs ügyekben.

A bizonyítási teher hasonló formuláját fogadta el később a Tanács a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló 2000/43/EK (2000. június 29.) és a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló 2000/78/EK (2000. november 27.) irányelvében is.

III. A kétlépcsős teszt

A 97/80/EK Irányelv a bizonyítási teher alakulásában két jól elkülöníthető szakaszt fogalmaz meg: az első szakaszban a felperest terheli azon tények bizonyítása, amelyekből közvetlen vagy közvetett diszkrimináció vélelmezhető. Amennyiben a felperes ezen tényeket nem bizonyítja, elveszíti a pert, így a második szakasz szóba sem jöhet. A második szakaszban az alperesnek kell bizonyítania azt, hogy a felperes által bizonyított „első látásra” („prima facie”) diszkrimináció ellenére nem sértette meg az egyenlőség elvét. Az alperes, ha nem tud megfelelő – objektív és alapos – indokot adni a felperes által kifogásolt aktusára, elveszíti a pert.

Különbség mutatkozik a bizonyítandó tények körében a közvetlen és közvetett diszkrimináció esetében:

Közvetlen diszkrimináció esetén a felperesnek azt kell bizonyítania, hogy kevésbé kedvezően jártak el vele szemben, mint ahogyan egy másik személlyel szemben hasonló helyzetben eljárnak, eljárak vagy eljárának. Ehhez szükséges egy – a felperessel azonos vagy nem jelentősen különböző körülményekkel rendelkező – ún. „comparator” (vagy ha ilyen nincs, egy feltételezett „comparator”), azaz egy olyan személy, akihez a felperes hasonlítható. A felperes által bizonyított tényeknek a vitatott cselekmény kapcsán a bíróságban a diszkrimináció gyanúját kell kelteniük.

Közvetett diszkrimináció esetén egy látszólag semleges rendelkezésről, feltételről vagy gyakorlatról van szó, amely meghatározott csoporthoz (pl. faji vagy etnikai kisebbséghez) tartozó embereket másokhoz viszonyítva különösen hátrányos helyzetbe hoz. A tények,

amelyeket a felperesnek bizonyítani kell, összefüggésbe hozhatók a rendelkezés, feltétel vagy gyakorlat hatásával.

Mind a közvetlen, mind a közvetett diszkrimináció bizonyításában hasznos és kulcsfontosságú bizonyíték lehet a statisztika.

A Tanács a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló 2000/43/EK Irányelvének (2000. június 29.) 15. cikke a következőképpen rendelkezik:

„A tények megítélése, amelyekből következtetni lehet arra, hogy történt-e közvetlen vagy közvetett megkülönböztetés, a tagállami bírói vagy egyéb, hatáskörrel rendelkező szervekre tartozik, a nemzeti jog vagy gyakorlat szabályainak megfelelően. Ezek a szabályok rendelkezhetnek különösen úgy, hogy a közvetett megkülönböztetést bármilyen módon, akár statisztikai bizonyítékok alapján is meg lehessen állapítani.”

Ilyen bizonyíték lehet pl. az olyan statisztika, amely azt mutatja, hogy a munkáltató alacsony arányban foglalkoztat a felpereshez hasonló helyzetű munkavállalókat hasonló munkakörben, számok, amelyek azt tükrözik, hogy bizonyos munkavállalók bizonyos munkaterületen vagy a munkavégzés bizonyos szintjein alulreprezentáltak, a döntésre jogosult diszkriminatív kinevezési vagy előléptetési gyakorlata, olyan bizonyíték, amely a kinevezésre jogosult múltbéli gyakorlatában fellelhető diszkriminatív attitűdöt igazol, meghatározott munkavállalók vonatkozásában statisztikailag igazolható „üvegplafon” jelenség, stb.

A – már hivatkozott – Enderby ügyben kimondta az EUB azt is, hogy a nemzeti bíróságokra van bízva az, hogy a diszkrimináció vélelmezésénél mennyiben veszik figyelembe a statisztikákat, attól függően, hogy az mennyire reprezentatív, véletlenszerű vagy általános jelenségeket ábrázol-e, és ennek folytán szignifikánsnak tekinthető-e. [Lsd. lejjebb a D.H. és mások v. Cseh Köztársaság (EJEB) ügyet is.]

Ha a bíróság vagy más illetékes hatóság megállapította azt, hogy a diszkrimináció vélelmezhető, az alperest terheli annak bizonyítása, hogy nem sértette meg az egyenlő bánásmód elvét. Az alperes azon tények bizonyításával tudja kimenteni magát, amelyek objektív alapon megmagyarázzák és igazolják az általa hozott intézkedést vagy alkalmazott gyakorlatot.

Az alperes által bizonyítandó tények köre is különbözik attól függően, hogy közvetlen vagy közvetett diszkrimináció esete forog-e fenn.

Közvetlen diszkrimináció esetén az alperesnek azt kell bizonyítania, hogy a bánásmód nem volt egyenlőtlen. Ennek egy lehetséges módja lehet az, hogy az alperes bizonyítja, hogy a felperes helyzete – például azért, mert nem azonos értékű munkát végeznek – nem hasonlítható össze a „comparator” helyzetével.

Közvetett diszkrimináció esetén az alperes olyan bizonyítékok előterjesztésével mentheti ki magát, amelyek tükrében a felperes által hivatkozott statisztikai adatok másféleképpen is értelmezhetők, vagy más módon – objektív indokokkal alátámasztva – igazolhatja a kifogásolt intézkedését vagy gyakorlatát.

Ahhoz, hogy az egyes szakaszokban a felperesnek, illetve az alperesnek mit kell bizonyítania, az EUB a *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. Firma Feryn NV* ügyben⁴ hozott döntése nyújt támpontot. Ezen ügy kérelmezője a belga Központ az esélyegyenlőségért és a rasszizmus elleni fellépésért, a kérelmezett pedig egy billenő és szekcionált garázkapuk kereskedelmére és beszerelésére szakosodott cég (munkáltató). A munkáltató egyik igazgatója 2005-ben azt a nyilvános kijelentést tette, hogy – bár szerelőket szándékszik felvenni – nem tud bevándorlókat foglalkoztatni, mivel a vevői nem hajlandóak a munkavégzés idejére beengedni őket az ingatlanukba. A kérelmező faji diszkriminációs eljárást indított a kérelmezettel szemben. Az ügy a Brüsszeli Munkaügyi Bíróság elé került, amely – a bizonyítási terhet illetően is – számos kérdést tett fel az EUB-nak: mit kell azon kifejezés alatt érteni, hogy „tények, amelyekből vélelmezni lehet, hogy közvetlen vagy közvetett diszkrimináció történt”; milyen szigorúnak kell lennie a nemzeti bíróságnak azon tények értékelése során, amelyek felvetik a diszkrimináció lehetőségét; egy bizonyított múltbéli (2005-beni) diszkriminatív cselekedet később felveti-e a közvetlen diszkrimináció folytatásának lehetőségét a munkaerő-felvételi politikában; az a tény, hogy a munkáltató nem foglalkoztat etnikai kisebbséghez tartozó szerelőket, felveti-e a közvetett diszkrimináció lehetőségét, ha ugyanez a munkáltató valamivel korábban nagyon nehezen tudott szerelőket találni és nyilvánosan is kijelentette, hogy a vevői nem akarnak bevándorló szerelőkkel dolgozni; egyetlen tény bizonyítása elég-e a diszkrimináció vélelmezéséhez, stb.

---

4 C-54/07

Az EUB ítéletében kifejtette, hogy a munkáltató azon korábbi nyilvános kijelentései, amelyekben kifejtette, hogy nem kíván meghatározott etnikai vagy faji eredetű munkavállalókat foglalkoztatni, felvethetik a – még mindig létező – diszkriminatív munkaerő-felvételi politika lehetőségét (közvetlen diszkrimináció), mivel az ilyen kijelentések alkalmasak arra, hogy meghatározott munkavállalókat eltántorítsanak az adott álláshely megpályázásától. Ennek következtében a munkáltatót terheli annak bizonyítása, hogy nem sértette meg az egyenlő bánásmód elvét, mely bizonyítási kötelezettségének – többek között – azzal tehet eleget, hogy rámutat arra, hogy az aktuális munkaerő-felvételi politikája nem egyeztethető össze ezen kijelentéseivel. Az EUB ítéletében rámutatott arra, hogy a nemzeti bíróság feladata annak vizsgálata, hogy a felperes által felhozott tények kellően bizonyítottak-e, illetve hogy az alperes megfelelően alátámasztotta-e azon védekezését, miszerint nem sértette meg az egyenlő bánásmód elvét.

Az Asociația ACCEPT v. Național pentru Combaterea Discriminării ügyben⁵ az Accept – LGBT személyek jogait védő – társadalmi szervezet 2010-ben panaszt nyújtott be G. Becali és a Steaua Bukarest Football Club ellen arra hivatkozva, hogy azok – a foglalkoztatást illetően – megsértették az egyenlő bánásmód elvét. Mr. Becali – noha semmiféle hivatalos pozíciót nem töltött be a klubnál – egészen a közelmúltig annak fő részvényese volt és fontos szerepet játszott a klub vezetőségében. Mr. Becali nyilatkozataiban homofób megjegyzéseket tett, kijelentve, hogy inkább alkalmazza egy ifjúsági labdarúgó csapat játékosát, minthogy felvegyen egy – állítólagosan – homoszexuális labdarúgót. A klub nem határolódott el Mr. Becali kijelentéseitől, sőt megerősítette, hogy azért folytatnak ilyen politikát, mert egy homoszexuális játékos jelenléte a csapatban és a nézőkben is feszültségeket idézne elő.

Az EUB az előzetes döntéshozatali eljárásban kifejtette, hogy a nemzeti bíróságok feladata annak eldöntése, hogy mely bizonyítékok fordítják meg a bizonyítási terhet; ítéletében visszautalt a Firma Feryn ügyre, majd kitért arra, hogy „egy alperes munkáltató nem tudja megcáfolni a hátrányosan megkülönböztető munkaerő-felvételi politika folytatására utaló tények fennállását azon kijelentésre szorítkozva, hogy a homofób munkaerő-felvételi politika fennállását sugalmazó nyilatkozatok olyan személytől származnak, aki bár állítása és a látszat szerint a munkáltató irányításában fontos szerepet tölt be, a munkaerő-felvételi kérdésekre vonatkozóan nem rendelkezik döntési joggal.”

---

5 C-81/12

IV. A bizonyítékokhoz való hozzáférés

A felperesek azon joga, hogy hozzáférjenek az alperesek birtokában lévő dokumentációkhoz és más bizonyítékokhoz, Európa-szerte különbözik: a munkaügyi bíróságok például Németországban és Olaszországban nem, Franciaországban azonban elrendelhetik az alperes birtokában lévő dokumentumokhoz való hozzáférést.

Az EUB a *Patrick Kelly v. National University of Ireland*⁶ és a *Galina Meister v. Speech Design Carrier Systems GmbH*⁷ ügyekben foglalkozott a kérdéssel:

Patrick Kelly (szakképzett tanár) 2001-ben felvételi kérelmet nyújtott be az alperes felsőoktatási intézményhez a „társadalomtudományi mesterfokozat (szociális munkás)” című képzésben való részvétel céljából. Kelly kérelmét – a résztvevők kiválasztására irányuló eljárás befejezését követően – elutasították. Kelly a döntés ellen nemi alapú diszkriminációra hivatkozva hivatalos panaszt nyújtott be az Equality Tribunal-hoz azt állítva, hogy magasabb fokú képesítéssel rendelkezett, mint a felvételt nyert legalacsonyabb képesítésű női jelentkező. Az Equality Tribunal elutasította Kelly kérelmét, mely határozattal szemben Kelly a bírósághoz fordult. A felperes a bírósági eljárásban ún. „hozzáférés iránti kérelmet” terjesztett elő, mely arra irányult, hogy betekinthessen az alperes birtokában lévő jelentkezési lapokba és azok mellékleteibe, valamint a jelentkezők pontozólapjaiba. Kelly ez irányú kérelmét az ügyében eljáró nemzeti bíróságok – valamennyi szinten – elutasították. Mivel a High Court-nak kétségei voltak afelől, hogy a hozzáférés iránti kérelem elutasítása összhangban áll-e az uniós joggal, előzetes döntéshozatal iránti kérelmet nyújtott be az EUB-hoz.

Az EUB úgy foglalt állást az ügyben, hogy a „97/80/EK tanácsi irányelv 4. cikkének (1) bekezdését akként kell értelmezni, hogy az a szakképzésre jelentkező azon személy számára, aki úgy ítéli meg, hogy az e szakképzéshez való hozzájutást azért tagadták meg tőle, mert nem tartották tiszteletben az egyenlő bánásmód elvét, nem biztosít jogot ahhoz, hogy hozzáférjen az említett képzés szervezőjének birtokában lévő, az e képzés többi jelentkezőjének képesítéseivel kapcsolatos információkhoz, annak érdekében, hogy módjában

---

6 C-104/10.

7 C-415/10.

álljon az e rendelkezés szerinti „olyan tényekre” hivatkozni, „amelyekből közvetlen vagy közvetett [hátrányos] megkülönböztetésre lehet következtetni”.

Ugyanakkor nem zárható ki, hogy amennyiben az alperes az ilyen tények bizonyítása keretében megtagadja az információnyújtást, ez veszélyeztetheti az irányelv céljának megvalósítását, ezáltal pedig megfoszthatja többek között az irányelv 4. cikkének (1) bekezdését a hatékony érvényesülésétől. A kérdéseket előterjesztő bíróság feladata megvizsgálni, hogy az alapügyben ez a helyzet áll-e fenn.”

Amennyiben tehát a hozzáférés megtagadása esetén a nemzeti bíróságok veszélyeztetve látják az irányelv céljának megvalósulását, kötelezhetik az alperest a dokumentációknak a felperes rendelkezésére bocsátására, döntésében rámutatott azonban az EUB arra is, hogy a bizalmas kezelésre vonatkozó uniós vagy nemzeti jogszabályok e hozzáférési jogot korlátozhatják.

Valamivel tisztábban fogalmazott az EUB a Meister ügyben:

Az alperes Speech Design álláshirdetést adott fel „tapasztalt szoftverfejlesztő férfi/nő” felvétele céljából, mely álláshirdetésre jelentkezett az orosz származású, 45 éves felperes, Galina Meister. Az alperes – anélkül, hogy Meistert állásinterjúra hívta volna – elutasította a pályázatát. Kis idő múlva az alperes újabb – az előzőhöz hasonló álláshirdetést tett közzé az Interneten, melyet Meister ismételtén megpályázott, az alperes pedig elutasított. Meister álláspontja szerint megfelelt a pályázati feltételeknek, véleménye szerint neme, származása és életkora miatt kevésbé kedvezően bántak vele, mint más pályázókkal. A munkaügyi bíróság előtti eljárásban kérte, hogy az alperes mutassa be a felvett pályázó anyagát, amely lehetővé tenné számára annak bizonyítását, hogy képzetesebb nála. A Bundesarbeitsgericht előzetes döntéshozatal iránti eljárást kezdeményezett az EUB-nál – többek között – azon kérdés megválaszolása végett, hogy azon körülmény alapján, hogy a munkáltató nem közli a kért adatokat, vélelmezni lehet-e a munkavállaló által hivatkozott hátrányos megkülönböztetés fennállását.

Az EUB ítéletében kifejtette, hogy „nem zárható ki, hogy amennyiben az alperes teljes mértékben megtagadja a felvilágosítás adását, e tényt figyelembe lehet venni a közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetés fennállására következtetni engedő tények megállapításakor. A kérdést előterjesztő bíróság feladata, hogy az elé terjesztett ügy összes körülményét figyelembe véve megvizsgálja, hogy az alapügyben ez a helyzet áll-e fenn.”

A nemzeti bíróságon múlik tehát az, hogy abból a tényből, hogy az alperes nem biztosítja önként a dokumentációkhoz való hozzáférést a felperes számára, azt a következtetést vonja-e le, hogy a felperes bizonyította a bizonyítási teher megfordításához szükséges tényeket. Ezt követően azonban az alperes kerül – már a bizonyítás terhe alatt – abba a helyzetbe, hogy – annak érdekében, hogy bizonyítsa, hogy gyakorlata nem volt diszkriminatív – fel kell tárnia a kérdéses dokumentumokat.

V. A bizonyítási teher alakulása az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) diszkriminációs esetjogában

A *D.H. és mások v. Cseh Köztársaság* (Application no. 57325/00, 2007. november 13.) ügyben a kérelmet 18, 1985 és 1991 között született roma származású, a Cseh Köztársaság Ostrava régiójában élő cseh állampolgár terjesztette elő, akik azt állították, hogy 1996 és 1999 között roma származásuk miatt tanulási nehézségekkel küzdő gyermekek számára fenntartott, speciális iskolákban helyezték el őket. A gyermekek speciális iskolákban történő elhelyezéséről törvényes képviselőjük beleegyezésével egy – a gyermekek intellektuális képességeit mérő teszt alapján – az iskolaigazgató döntött. A 18 kérelmező közül 14-en kérték az Ostravai Oktatási Hivataltól ügyük felülvizsgálatát azon az alapon, hogy a döntések alapjául alkalmazott teszt megbízhatatlan volt, a gyermekek törvényes képviselői pedig nem kaptak megfelelő tájékoztatást hozzájárulásuk megadásának következményeiről. Az Oktatási Hivatal a gyermekek speciális iskolákban való elhelyezését a vonatkozó jogszabályokkal összhangban állónak találta. A kérelmezők közül tizenketten az Alkotmánybírósághoz fordultak, mondván, hogy a két autonóm oktatási rendszer (speciális iskolák a roma, és normál általános iskolák a többség számára) egyidejű létezése mellett a speciális iskolákban való elhelyezésük szegregációjukhoz vezetett és faji diszkriminációt jelent. Az Alkotmánybíróság a felperesek jogorvoslati kérelmét elutasította.

Az EJEB ítéletében leszögezte, hogy a roma társadalom egy különösen hátrányos helyzetű és sérülékeny kisebbség, melynek folytán különös figyelemmel kell kezelni szükségleteiket az oktatás területén is.

Az EJEB előtti eljárásban a kérelmezők annak megállapítását kérték, hogy objektív és ésszerű igazolás nélkül kevésbé kedvező elbánásban részesültek, mint a hasonló helyzetben lévő nem roma gyermekek, mely közvetett diszkriminációt jelentett és korlátozta őket az oktatáshoz való joguk gyakorlásában. Kérelmüket statisztikai adatokkal támasztották alá, melyek szerint Ostrava régióban 1.360 tanulót helyeztek el speciális iskolákban. Ezen tanulókból 762 (56 %)

volt roma, míg a normál iskolákban elhelyezett 33.372 tanulónak csupán 2,26 %-át képezték a roma gyermekek. Míg a nem roma tanulók csupán 1,8 %-át helyezték el speciális iskolákban, addig Ostravában a romák 50,3 %-át ilyen iskolákba irányították. Egy roma gyermeknek Ostravában tehát 27-szer nagyobb esélye volt arra, hogy speciális iskolába kerüljön, mint egy nem roma tanulónak.

Az EJEK a fenti statisztikai adatokat kellően megbízhatónak és szignifikánsnak találta a közvetett diszkrimináció vélelmezéséhez, így annak bizonyítása, hogy a speciális iskolákban tanuló roma és nem roma származású gyermekek arányában megmutatkozó különbség az etnikai eredethez nem kötődő objektív tényezők eredménye volt, a kormányzatra tevődött át.

Az EJEK ítéletében figyelemmel volt a Rasszizmus és Intolerancia elleni Európai Bizottság és az Európa Tanács Emberi Jogi Biztosának jelentéseiben foglaltakra is, melyek szerint a roma gyermekek speciális iskolákba irányítása gyakran a gyermekek valódi képességeinek megfelelő pszichológiai és pedagógiai értékelése nélkül, pusztán az etnikai származásuk miatt „quasi-automatikusan” történt. Ennek tükrében a gyermekekkel megíratott tesztek eredménye sem szolgált megfelelő igazolással a roma gyermekekkel való eltérő bánásmódra.

A cseh kormány által döntő tényezőnek tartott szülői beleegyező nyilatkozatról pedig kifejtette az EJEK, hogy nincs meggyőződve arról, hogy a roma gyermekek – gyakran alacsony fokban iskolázott – szülei képesek voltak arra, hogy megfelelően értékeljék a helyzet valamennyi aspektusát és beleegyezésük megadásának következményeit.

Mindezek alapján az EJEK arra a konklúzióra jutott, hogy Csehországban a roma és nem roma gyermekek közötti eltérő bánásmódot a cseh hatóságok nem igazolták objektív és ésszerű érvekkel, és ezzel megsértették az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: Egyezmény) 14. cikkét⁸.

A Horváth és Kiss v. Magyarország ügyben (Application no.11146/11., 2013. január 29.) Horváth István és Kiss András roma kérelmezőket a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szakértői és Rehabilitációs Bizottság ajánlása alapján a náluk diagnosztizált enyhe értelmi fogyatékoságuk és sajátos nevelési igényük okán értelmi fogyatékkal élő gyermekek számára létrehozott gyógypedagógiai iskolába irányították. Horváth István diagnózisa szerint két és fél

---

⁸ „A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.” (Egyezmény 14. cikk)

évvel elmaradt a normál szinttől, a központi idegrendszere pedig éretlen volt; Kiss Istvánnak „hátrányos szociális és kulturális helyzetéből adódó” tanulási nehézségei voltak.

A kérelmezőket egy nyári táborban független szakértői vizsgálatnak vetették alá, mely vizsgálat megállapította, hogy szellemileg egészségesek, normál tantervű iskolában folytathatják tanulmányaikat és azonnali hatósági intézkedéseket javasoltak a kérelmezők ilyen iskolába történő áthelyezése érdekében.

A kérelmezők az EJEB előtti eljárásban azt állították, hogy az, hogy a roma gyermekeket téves diagnózis alapján speciális iskolába irányították, közvetett hátrányos megkülönböztetést jelent és sérti az Egyezmény Első Kiegészítő Jegyzőkönyvének 2. cikkét⁹. A kérelmezők kérelmükben hivatkoztak arra, hogy a Szakértői Bizottság által alkalmazott tesztek kulturálisan elfogultak voltak, nem értékelték kellő súllyal a roma gyermekek családi fogyatékoságát, szociális kiszolgáltatottságát, valamint a roma kisebbség kulturális helyzetét, és diagnózisuk soha nem volt személyre szabott.

A Kormány cáfolta, hogy a kérelmezőket hátrányosabban kezelték volna, mint a hasonló helyzetben lévő nem roma gyermekeket, az alkalmazott tesztek pedig azt mérték, hogy a gyermekek képesek-e megfelelni a normál tantervű iskolai rendszer követelményeinek, ekképpen pedig a roma populációra szabott teszteknek nem lett volna értelme. Az alkalmazott tesztek – a gyermekek etnikai hovatartozásától függetlenül – az őket ért kulturális stimulánsok értelmi fejlődésükre gyakorolt hatását mérték. A Kormány a speciális oktatási rendszerbe irányított roma tanulók nagy számát azzal magyarázta, hogy azon társadalmi-szociális csoportban, amelyben ők nevelkednek, nem hatnak rájuk a modernizáció jótékony hatásai.

Az EJEB ítéletében utalt arra a – korábbi határozataiban már megfogalmazott – elvre, miszerint „egy adott intézkedés vagy gyakorlat adott egyénre vagy csoportra kifejtett hatásának értékelése tekintetében elegendő bizonyítéknak minősül, ha kritikus vizsgálat után első látásra megbízhatóak és szignifikánsnak ítélt statisztikai adatokat hoz fel a kérelmező.” Amikor pedig „egy közvetett hátrányos megkülönböztetést állító kérelmező egy olyan cáfolható vélelmet terjeszt elő, mely szerint egy intézkedés vagy gyakorlat diszkriminatív hatású, olyankor a bizonyítás terhe az alperes államra hárul. Az alperesnek bizonyítania kell, hogy az eltérő bánásmód nem diszkriminatív.”

⁹ „Senkitől sem szabad megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az állam az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során köteles tiszteletben tartani a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogot.

Az EJEB ítéletében utalt a szóban forgó gyógypedagógiai intézményben tanuló roma fiatalok magas arányára és megállapította, hogy az általános szakpolitika aránytalanul hátrányos hatással volt a romákra, akikkel szemben sokkal gyakrabban alkalmaztak eltérő és hátrányos bánásmódot, mint másokkal szemben. A Kormány erre az aránytalanságra nem tudott magyarázattal szolgálni.

Mindezek alapján az EJEB megállapította, hogy „első látásra” nyilvánvaló, hogy közvetett diszkrimináció esete áll fenn, „következésképpen a Kormányra hárul a bizonyítás terhe a vonatkozásban, hogy a kérelmezők esetében az eltérő bánásmódnak nem volt aránytalanul hátrányos hatása valamely – semlegesen megfogalmazott – általános szakpolitika vagy intézkedés miatt, és hogy ezáltal az eltérő bánásmód nem volt diszkriminatív.” Ez jelen esetben azt jelentette, hogy a Kormányra hárult annak bizonyítása, hogy az alkalmazott tesztek alkalmasak voltak arra, hogy korrekt és objektív módon mérjék fel a roma gyermekek iskolai és értelmi képességeit.

Hangsúlyozta továbbá az EJEB azt is, hogy az eltérő bánásmód akkor diszkriminatív, ha „objektív és alapos indok” nélkül alkalmazzák, ez utóbbi indokot pedig etnikai hovatartozás miatti eltérő bánásmód esetében a lehető legszigorúbban kell értelmezni. Jelen ügyben – ahogyan azt az EJEB döntésében kifejtette – a roma tanulók iskolai elhelyezése tárgyában hozott intézkedések meghozatala során nem érvényesültek megfelelő garanciák annak érdekében, hogy a hátrányos társadalmi csoporthoz tartozók speciális igényeit figyelembe vegyék és kellő súllyal értékeljék; a roma gyermekek speciális, a normálhoz képest eltérő tantervvel dolgozó iskolákban történő elhelyezése nem nyújtott kellő, az állam pozitív kötelességéből adódó garanciát arra, hogy megszűnjön az etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek szegregációja és megkönnyítse a többségi társadalomba történő beilleszkedésüket.

Az EJEB mindezek alapján megállapította, hogy a Magyar Állam megsértette az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikkét az Egyezmény 14. cikkével együtt olvasva.

Felhasznált irodalom

Philip Rostant: The burden of proof, A practical guide 2015. május 11-12. Brüsszel EU Gender Equality Law Seminar for members of the judiciary

David Sneath: The burden of proof in discrimination cases

Catherine Rayner: The burden of proof in discrimination cases

Dick Houtzager: Shifting the burden of proof in equality cases, Paper prepared for the ERA seminar 'the Anti-Discrimination Directives 2000/43 & 2000/78 in Practice', 22-23 February, Trier

Az Európai Unió Bíróságának felhasznált döntései:

C-109/88

C-127/92

C-196/02

C-54/07

C-81/12

C-104/10

C-415/10

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának felhasznált döntései:

D.H. és mások v. Cseh Köztársaság

Horváth és Kiss v. Magyarország

Nyíregyháza, 2017. március 15.

dr. Dallosné dr. Farkas Edina
bírósági titkár
Nyíregyházi Járásbíróság